

РУРАЛНА АРХИТЕКТУРА ВО МАКЕДОНИЈА
RURAL ARCHITECTURE IN MACEDONIA

Изложбата „Руралната архитектура во Македонија“ ја сочинуваат оригинални цртежи настанати како резултат на повеќегодишните истражувања на оваа архитектура од страна на архитект Петар Намичев - кустос во Музејот на Македонија.

Од мноштвото примероци издвоени се оние кои на најпластичен и најубедлив начин зборуваат за градителското мајсторство на во главно безимените мајстори, кои покрај вештината на градителството презентираат и одредени стилски и естетски посебности и вредности, што оваа архитектура на многу начини ја прават интересна, не само за истражувачите туку и за поширокиот круг на љубителите на архитектурата и уметничкото творештво воопшто.

Руралната архитектура во Македонија, како дел од материјалното културно богатство, се развивала низ вековите под влијание на различни природни и општествено-економски фактори, присутни на овој дел од Балканот.

Во креативна смисла на конципирање на сите естетски, традиционални и локални фактори, во корелација со способноста и активноста на нашиот неимар познат како градител низ целиот Балкан и пошироко, таа ја достигнува својата кулминација во XIX век.

Потеклото на градбите на овие простори навлегува длабоко во изминатите векови. Археолошките истражувања сведочат за постоење на градби од трошен материјал, чија концепција се надоврзува и во подоцнежниот период, каде се карактеристични објекти од лесна градба, со вкопано приземје и една просторија на катот, што говори за богата градителска традиција на овие простори.

Типови на градби од подоцнежниот период на кои се наидува се: кошарата (објект покриен со слама, со дрвени колци), соениците (објекти изградени на колци во мочурливи и езерски места), па се до колибата (која се формира под или над

земја) како прва и најкарактеристична градба на првите доселени словени на балканските простори. Едноделната колиба како основен тип на објект е распространета на целата територија на Македонија. Во зависност од примената на материјалот, во планинските краишта со поостра клима, се употребува каменот (кумановско, кривопаланечко, кратовско, штипско, кичевско и дебарско), а додека во рамничарските предели, со поблага клима, изградени се со преплет, премачкани со кал (скопско, велешко, гевгелиско, струмичко и ресенско).

Во XVII век под влијание на општествено-економските промени почнува да се формира денешната нивна концепција. Основни фактори кои влијаат при конципирање на архитектонската форма и концепцијата на објектите се ориентално-источното влијание, со доминацијата на османлиското царство како супериорно на овие простори, во корелација со локалните етнички традиционални услови.

Целокупната селска архитектура во Македонија го отсликува духот на народниот неимар формиран преку неговата неизмерна активност низ целиот Балкан. Својот несекојдневен градителски потенцијал нашиот градител го негувал со векови, изразувајќи го преку создавањето на објектите низ повеќе градителски средини на Балканот.

Градителскиот занает, како традиционална професија бил негуван со генерации, низ повеќето области на територијата на Македонија (реканско-дебарската, велешката, битолската, прилепската, охридската, крушевската, кривопаланечката).

Специфичноста и препознатливоста на градежниот јазик на архитектонската концепција и ентериерните решенија, во различни региони говорат за многуте различни влијанија и постоење на повеќе градителски школи во Македонија, како спој на локалната градителска традиција, и големата подвижност на печалбарските градителски тајфи.

Најпознати мајстори, кои со својот вроден талент и активност оставиле печат низ целиот Балкан, потекнуваат од реканско-дебарското подрачје, а најбројни биле Мијаците. Тие ја формирале далеку прочуената по своето реноме т.н. Реканско-дебарска школа, која делува со најголем интензитет во XIX век. Кон крајот на XVIII и во XIX век со миграциите на Мијаците во велешката и битолско-прилепската област, со влијанијата и инвентивноста на Реканско-дебарската школа, во сооднос со локалната градителска традиција, резултира со формирање на „велешка школа“ и зајакнување на битолската и охридската градителска традиција. Исто така и во кривопаланечкиот регион се јавуваат зголемени активности на мајсторските тајфи кон крајот на XVII и во XIX век (каменоделството и дрводелството). Накои од нив имале создадено и свој т.н. форнички (таен) говор.

Мајсторските тајфи, на чие чело стоел главен мајстор (устабашлија) биле составени од: мајстори-градежници, каменоделци, дрводелци, резбари и зографи. Мајстори сидари, зографи и резбари биле најпознати од Реканско-дебарскиот крај, с. Луково (струшко), каменоделкачи од с. Јабланица (струшко), кривопаланечко, с. Шлегово (кратовско), сидари од с. Папрадиште (велешко).

Развојот на објектите под влијание на сите објективни фактори (климатски, општествени, економски, традиционални, етнички и локални) во различни региони го формираат својот лик. Покрај констатацијата за развојот на куката во основа, во однос на концепцијата на селските населби претежно од збиен тип, таа добива карактеристичен типолошки белег. Доминираат неколку типови на територијата на Македонија.

Во типолошката поделба, колибата како развоен облик и основен сегмент при формирањето на објектите, таа добива додатни простории во приземјето (како помошни простории), се поставува како основна шема скоро кај сите ка-

рактеристични објекти на територијата на Македонија со минимални варијации во однос на одредувањето на катноста на три нивоа (каде што постои минимален простор за локација).

Зголемувањето на бројот на просториите во хоризонтален правец во однос на основата на објектот се постигнува со поставување на простории - мали одајчиња (во Овче Поле, Порече и Преспа), во пред просторот на „куката“.

Појавата на зголемување на катноста се појавува како резултат на минималниот простор за локација (кај) збиениот тип на селски населби), во зависност од климатските услови, материјалниот фактор и локалниот белег, формирале концепција на помошни простории во приземјето, додека просториите за престојување се поставуваат на катот (Скопска Црна Гора, Кумановско, тетовско, струмичко и беровско) со што се формира тип на објект „чардаклија“. Концепцијата на растење на објектот во висина создава услови за исклучително креативни решенија кај нашите градители, каде што покрај приземјето се формираат уште две нивоа со простории.

За територијата на Западна Македонија карактеристичен е и типот на објекти „кули“ каде што факторот на заштита има примарна улога изразен преку потенцирање на висината и масивноста на објектот (Рекански крај, струшко). Овој тип на објект претставува спој на применети врвни архитектонско-естетски карактеристики со запазени ликовно ентериерни квалитети, претставени како најзначајни примероци на националната македонска архитектура.

Употребата и изборот на градежните материјали, односно примената на конструктивен систем кај објектите, е во директна зависност од климатските и материјалните фактори. Кај приземните објекти и типот на објекти „чардаклија“ применет е бондручен систем, со преплет и кал. Кај објектите лоцирани на планинските предели

употребен е масивен систем на камени ѕидни платна со мали прозорски отвори.

Од концепцијата на организацијата и распоредот на внатрешниот простор аналогно произлегува и надворешната концепција на архитектонската композиција на фасадните елементи. Фасадните платна, особено челната фасада на објектите, скоро секогаш, во однос на распоредот на прозорците, еркерните испусти или поставеноста на чардакот го отсликуваат функционално и просторно внатрешниот распоред на просториите на објектот.

Во зависност од отвореноста на внатрешните простории кон надворешниот простор, односно како отворен, затворен или полузатворен тип на куќа, се издиференцирани основните типови на објекти како куќа „чардаклија“, „кула“ и приземна куќа.

Естетската компонента при формирањето на селската архитектура е применета при обработката на секој архитектонско-конструктивен детал изведен на високо професионално-занаетчиско ниво. Уникатноста на формите на изработените архитектонски детали, со скромни димензии, но со изострено чувство на изработка, оставаат впечаток на објекти со исклучително врвни архитектонски квалитети. Декоративните елементи кај селската архитектура се застапени со степен на основен геометриски елемент со одреден ритам, запазена симетрија, рамнотежа на архитектонските елементи, со складна хармонија и со одреден пропорционален систем. Орнаментот најчесто се применува кај еркерните испусти, надпрозорниците, надвратниците, кај челниот фронтон, при обработка на столбовите и ентериерните елементи, обработен со геометриски или растителни форми, додека бојата поретко се применува.

Степенот на декоративната обработка на просториите варира во зависност од конструктивниот систем на објектот и намената на просторијата. Во одаите на старата селска куќа вни-

манието го привлекува, кај одредени случаи, каде материјалните можности го дозволувале тоа, хармоничните композиции на систем од ентериерна вградена покуќнина, вградени таваници, обработка на вратите со примена на резба (Рекански крај). Комплетирањето на ентериерните површини се постигнува во склад со обработката на ѕидните површини, а нивната обработка со поставување на дрвени профилирани штици и полица во сооднос со симетричниот распоред на прозорските отвори и полица над линијата на прозорците.

Чардакот како најважен функционално-просторен, задолжителен дел на ентериерот и воопшто на објектот во целина, се појавува во варијантни форми на отворен или затворен, во зависност од климатските услови. Тој претставува централен елемент на ентериерот и концепцијата на објектот, поврзувајќи ја и пренесувајќи ја динамиката, просторно и функционално со сите останати содржини.

Впечатокот на богато ентериерно обработени архитектонски партии на објектите е постигнат со вонредно залагање на мајсторот градител, со својата творечка способност, изразена преку крајно осмислените, пропорционални елементи, солидно вкомпонираните архитектонски елементи, а сепак со употреба на основни материјални градежни средства.

Јасно е видлива синтезата на објектите преку внатрешната организација на просторот, конструктивниот склоп на објектот и поврзаноста со надворешниот простор, а тоа се постигнува со поставување на минсофа на површината на чардакот, најчесто конструирана со вградени амбари.

Архитектонската типологија на објектите се вклопува и завзема значајно место во анализата на објектите од профан карактер на целиот Балкан па и пошироко, во контекстот на заедничките општествено-историски, климатски и економски показатели кои ги поврзуваат.

Взаемните влијанија како на мајсторите градители кои потекнуваат од територијата на Македонија кои го пренесувале своето искуство во повеќе средини, така и меѓусебното влијание на Балканските народи се потврдува преку повторување на идентични изразни средства на архитектонската концепција на објектите, повторување на орнаменталното украсување, идентичноста на волуменската пластика, како и со влијанието на ориенталната концепција на објектите.

Препознатливи елементи на македонската селска куќа претставуваат пластичната обработка на ѕидните површини со едноставна обработка на каменот, стилизација на одредени форми и мотиви применети во декорацијата на архитектонските детали, со локални автохтони вредности, примената на дрвото во лесен конструктивен систем, од што се добива пластичен волумен на архитектонската композиција.

Повторувањето на скоро идентични архитектонски композиции и концепции на објектите, од Источна Македонија со некои варијантни решенија на бугарската куќа од истиот тип, јасно говорат за неминовните меѓусебни влијанија кои се рефлексираат и на концепцијата на објектите, со минимални модификации во зависност од територијата на која се создаваат. Ова взаемно влијание се потврдува и при формирањето на орнаментални-естетски изразни детали кај архитектонските фасадни површини и ликовната суптилна обработка на ентериерните елементи.

Концептуалниот пристап на формата на македонската куќа во руралната средина е поставен во сооднос и корелација со постоечките објекти со сродните климатски и општествено-економски средини на Балканските простори па и пошироко. Аналогија при анализата на постоечките објекти од нашата средина, како типолошки одредениот објект на „куќа“ е постигната во корелација и со взаемна архитектонска карактеристична концепција, со примероци од територијата на За-

падниот Балкан, односно северна Грција, централна Албанија, Босна, Црна Гора и Метохија. Карактеристично е повторувањето на заеднички обликовни и конструктивни карактеристики, идентичност при изработката на архитектонските детали, еркерните испусти, декоративната обработка и колоритната застапеност.

При анализата на приземните објекти и објектите типолошки одредени во „чардаклии“, аналогија се потврдува со форми на објекти на поедини области во Бугарија, јужна Србија и Косово со минимални варијантни решенија, но со запазена концепција на чардакот како централен простор и на останатите простории кај објектите.

Цртежите претставуваат обид за презентирање на еден архитектонско-естетски аспект на вреднување на селската куќа, како одраз на изострениот осет на градителскиот дух на создавачот на овие прекрасни градби. Обидот за прикажување на најсветлите точки на архитектонската концепција е постигнат со основни едноставни изразни средства во црно бел контраст, како логично продолжување на исклучително уникатната архитектура, постигната со основните градежни материјали: каменот, земјата и дрвото.

Богатиот фонд на типови на објекти е претставен од еден специфичен агол на гледање и претставување на поединечни објекти кои со својата единствена форма заслужуваат да бидат вклопени во најзначајните примероци на архитектурата од овој регион.

Истакнувањето на структурата на материјалите преку контрастните површини на фасадните платна и вклопеноста во природниот пејсаж, претставуваат елементи со кои се заокружува комплетната слика на објектот.

Експонираниот материјал овозможува согледување на дел од неисцрпниот творечки гениј на народниот градител презентираан преку цртежите на објектите кои го носат во себе духот на времето во кое се создавани.

The exhibition "Rural Architecture in Macedonia" presents original drawings created by architect Petar Namicev, a Keeper of the Ethnological Department in the Museum of Macedonia, over the years of his exploration of this kind of architecture.

The rural architecture in Macedonia embodies a significant part of its material and cultural heritage. It has developed throughout centuries under the influences of different natural, social, economic and other factors that have been exerted in this part of the Balkans.

In creative sense of conception of all the aesthetic, traditional and local factors, in correlation with the skill and activity of the Macedonian master-masons, who had a reputation of good constructions all-over the Balkans and more widely, this architecture has reached its peak in the 19th century.

The peculiarity and distinctiveness of the constructive language of the architectural concept and interior lay-out show the numerous different influences and existence of several constructive schools in Macedonia, having originated as a conjunction of adherence to the local constructive traditions and the frequent migrations of the constructive groups "tajfas". The craft of the masons has been handed down from generation to generation in several regions in the territory of Macedonia (Reka-Debar, Veles, Bitola, Prilep, Ohrid, Krušev, Kriva Palanka, etc.). The master "tajfas", the leader of which was the master-mason - "ustabashia", included masters, constructors, stone carvers, wood carvers, engravers and iconpainters. The "tajfas" have created their own secret language, the so-called "for-nichki" language.

The development of the buildings under the influence of all the factors (climatic, social, traditional, economic, ethnic and local) have featured different forms in each region. In addition to the development

of the house in its base, it has acquired characteristic typological features in regard to the disposition of the village, which was mainly of compact type. Several types of houses are prevailing in the territory of Macedonia.

The cottage as a form of development is the basic segment in formation of the structures in the typological classification. Its gradual expansion was by adding subsidiary rooms in the basement, such as an enclosed doorway (subporch), cellar "poton" and stable "ar", whereas the living quarters were on the second floor, in addition to the porch and the "house". This conception has been set as a basic scheme in almost all more remarkable structures in the territory of Macedonia, with slight variations in regard to arrangement of the rooms on three floors in the locations where there was shortage of space.

Depending on the openness of the internal rooms to the open space, three basic types have been differentiated, the open type featuring the "porched" house, the closed type forming the "lower" and the ground-floor house being classified as a semi-closed house.

The aesthetic component in the evolution of the rural architecture has been taken concern on elaboration of each architectural and constructive detail to have been executed in highly professional craftsmanship. The uniqueness of forms of the executed architectural details add to the impression of being structures with exclusively high architectural qualities, showing high standard of workmanship, in spite of their minor dimensions.

The mutual influences among the master-masons who descended from Macedonia, but transmitted their experience in other environments, as well as the influences the Balkan nations exerted to each other, have been confirmed by the frequency of the identical expressive features of the architectural conception of the structures, recurrence to the ornamental decoration, in addition to the influence exerted by the oriental conception of the structures.

Distinctive features of the Macedonian country house are the plastic decorations of the wall surfaces by simply dressing of the stone, stylization of certain forms and motifs applied in the decoration of the architectural details showing local autochthonous features, application of the wood in a light constructive system, which adds to the plastic voluminousness of the architectural conception.

Recurrence to almost identical architectural compositions and conceptions of the structures in east Macedonia, with application of some variant lay-out of the Bulgarian house of the same type, show explicitly the inevitable influences between them reflected in the conception of the structures, with slight modifications, depending on the territory in which they were built. This interaction is confirmed by formation of expressive ornamental-aesthetic details in the architectural facades and the subtle pictorial elaboration of the interior elements.

The conceptual approach to the form of the Macedonian house in rural environment is to be considered in association and correlation with the extant structures from the related climatic and socio-economic environments at the Balkans and more widely. The analogy in the analyses of structures existing in our environment as types of "tower" houses has been attained by correlation and interacted architectural conception with examples from the territory of west Balkans, including northern Greece, central Albania, Bosnia, Montenegro and Metochia. Application of identical features pertaining to the form and construc-

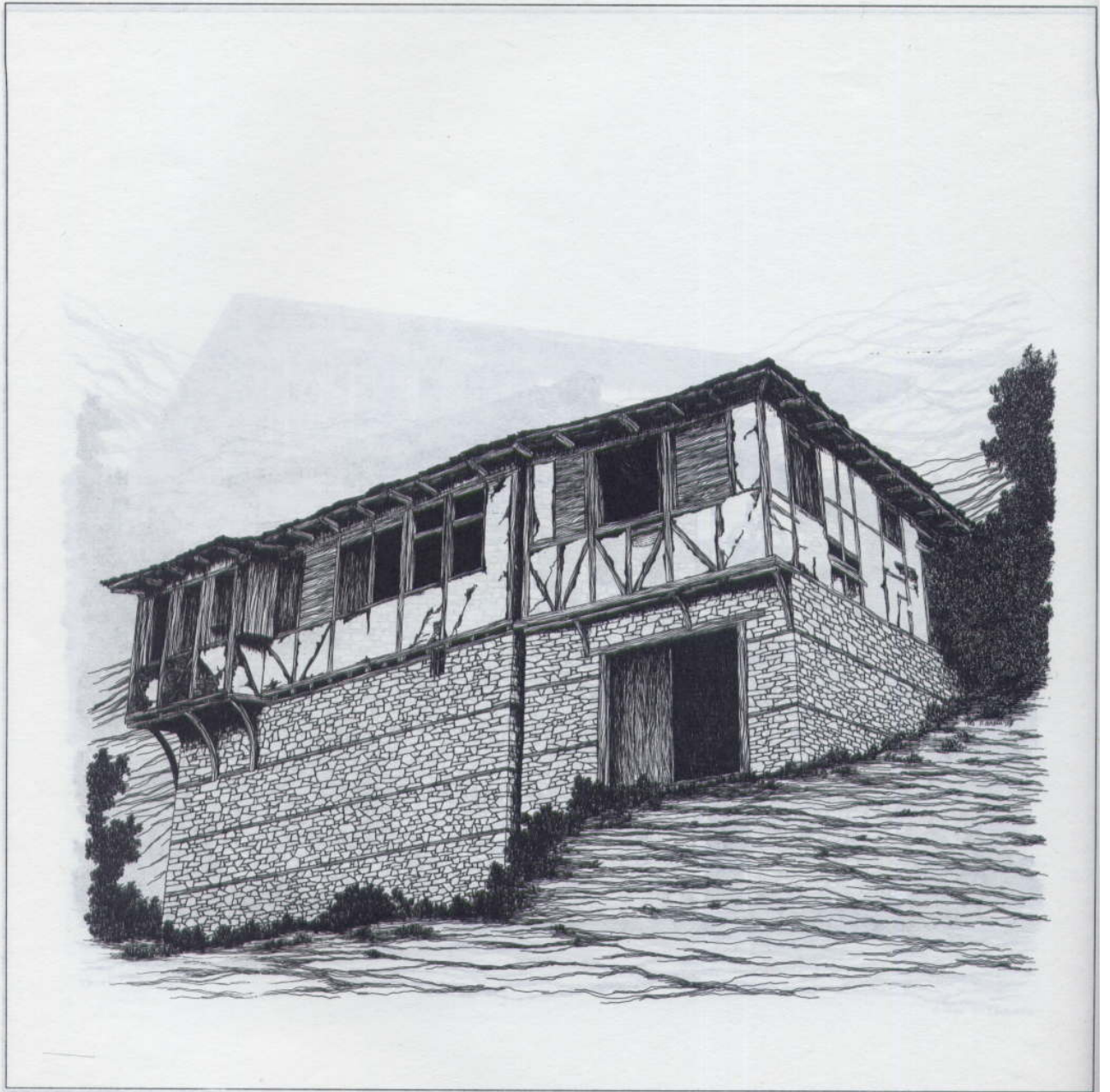
tion is characteristic, in addition to the identical workmanship of architectural details, the protruded yetties related decorative elements and the range of colors applied.

In the analyses of the ground-floor houses and the type of house classified as "porched" house, the analogy has been confirmed in some forms of houses in particular areas in Bulgaria, southern Serbia and Kosovo, which show slight variations in the lay-out but still adhere to the conception of all the rooms and the porch occupying the central position.

These drawings are aimed at showing a certain architectural-aesthetical aspect of evaluation of the country house, reflecting refined sense of the constructive spirit of the creators of these wonderful structures. The attempt for presentation of the highlights of the architectural conception has been made by application of plain means of expression and black and white contrast, as a logical continuance of this exclusively unique architecture accomplished by the use of basic constructive materials: stone, earth and wood.

The exhibited material enables seizing at least a part of the inexhaustible creative genius of the native master-mason by the drawings of buildings that convey the spirit of the age they were created in.

The abundant range of types of structures is here presented from a specific point of view, by presentation of certain structures that show uniqueness of form, thus deserving to be included in the list of the most remarkable examples of the architecture of this region.

ИЗДАВАЧ
МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА
АРХЕОЛОШКИ, ЕТНОЛОШКИ
И ИСТОРИСКИ

Главен и одговорен уредник
Д-р ВИКТОРИЈА СОКОЛОВСКА

Автор на текстот, цртежите,
концепција и поставка
на изложбата, дизајн
на каталогот
ПЕТАР НАМИЧЕВ

Графичко и ликовно решение
на каталогот
БИСЕРКА ФИЛИПОВА

Превод на англиски
НАДА АНДОНОВСКА

500 примероци

Печатено во
А.Д. ГИТ „Гоце Делчев“
Скопје 1993

PUBLISHED BY
MUSEUM OF MACEDONIA
ARHEOLOGICAL, ETHNOLOGICAL
AND HISTORICAL

Main editor
Dr VIKTORIJA SOKOLOVSKA

Author of the text, the
drawings, conception and
arrangement of the exhibition,
design of the catalogue
PETAR NAMIČEV

Graphic and pictorial lay-out
of the catalogue
BISERKA FILIPOVA

Translated into English by
Nada Andonovska

500 copy printing

Printing by
GIT „Goce Delčev“
Skopje 1993